

Handreiking voor het inzetten van een preventie- en zorgarrangement

**Van 'pedagogische tik' tot
kindermishandeling**

In het nieuwe jeugdstelsel richten gemeenten hun eigen preventie- en zorgaanbod voor kinderen, jongeren en ouders in. Maar welke programma's, behandelingen en trainingen zijn er beschikbaar? Hoe staat het met de kwaliteit en de effectiviteit daarvan? En voor welke doelgroepen zijn de interventies geschikt?

Met een serie brochures biedt het Nederlands Jeugdinstituut handreikingen aan gemeenten die een samenhangend en dekkend preventie- en zorgarrangement willen samenstellen.

Elke brochure biedt een overzicht van erkende interventies op een bepaald gebied van opgroeien en opvoeden.

In deze brochure gaat het om kinderen en jongeren die te maken hebben met mishandeling. Wat wordt er onder kindermishandeling verstaan, en welke interventies kunnen ervoor worden ingezet?

Kindermishandeling

Opvoeden is niet gemakkelijk. Door een combinatie van verschillende (risico)factoren zoals problemen van ouders zelf, het moeilijk kunnen omgaan met (problemen van) het kind en/of moeilijke leefomstandigheden van een gezin, kunnen opvoedproblemen ontstaan die zo ernstig zijn dat ze kindermishandeling tot gevolg hebben. Kindermishandeling vindt echter niet alleen plaats binnen opvoedingssituaties, maar kan ook voorkomen binnen andere afhankelijkheidsrelaties (bijvoorbeeld door een leerkracht, pedagogisch medewerker, sportleraar, oppas of een andere persoon uit de nabije omgeving). De term 'kindermishandeling' is een verzamelnaam die gebruikt wordt voor verschillende vormen van mishandeling, seksueel misbruik en/of verwaarlozing van kinderen. In Nederland zijn jaarlijks meer dan 118.000 kinderen slachtoffer van mishandeling. Hierbij gaat het voornamelijk om fysieke en emotionele verwaarlozing (Alink e.a., 2011).

Geweld in de opvoeding kent verschillende maten: van een keer een tik op de vingers tot mishandeling. Een zogeheten 'pedagogische' of 'corrigerende' tik en een

schuldpartij worden, over het algemeen, als minder schadelijk voor het kind gezien. In Nederland is echter vastgesteld dat geen enkele vorm van geweld thuishoort in de opvoeding. Sinds 2007 staat in het Burgerlijke Wetboek (art. 247) dan ook de volgende zin: *'In de verzorging en opvoeding van het kind passen de ouders geen geestelijk of lichamelijk geweld of enige andere vernederende behandeling toe'*. Hiermee wordt een norm gesteld waaraan ouders of verzorgers zich dienen te houden in de omgang met hun kind.

Zoals voor veel problemen geldt, is het voorkomen van geweld in de opvoeding beter dan genezen. Daarvoor zijn verschillende preventieve interventies in te zetten. Voor situaties waarin er daadwerkelijk mishandeling plaatsvindt of -vond zijn interventies beschikbaar die gericht zijn op hulp na de kindermishandeling. Bij ernstige vormen van mishandeling kan het noodzakelijk zijn om, naast de hulpverlening, strafrechtelijke en/of civielrechtelijke maatregelen te nemen. Civielrechtelijke maatregelen zijn bijvoorbeeld een ondertoezichtstelling, een uithuisplaatsing, een ontheffing en/of een ontzegging uit het ouderlijk gezag.

Wat is kindermishandeling?

In de Jeugdwet is de volgende definitie voor kindermishandeling opgenomen: 'elke vorm van een voor minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel'.

Kindermishandeling komt hierbij voor in verschillende vormen: lichamelijke mishandeling, lichamelijke verwaarlozing, psychische (of emotionele) mishandeling, psychische (of emotionele) verwaarlozing en seksueel misbruik.

Effectieve interventies: van preventief naar hulp om de gevolgen te verminderen

In Nederland zijn er weinig erkende interventies beschikbaar die specifiek gericht zijn op kindermishandeling. Van de interventies die er zijn geven we in deze brochure een overzicht. De beschikbare interventies zijn gericht op ouders, gezinnen en/of de jeugdigen zelf. Voor uitgebreide beschrijvingen van de interventies verwijzen we naar de Databank Effectieve Jeugdinterventies.

In deze brochure hebben we de interventies als volgt onderverdeeld:

❖ **Preventie van kindermishandeling**

- Gericht op ouders
- Gericht op ouders en/of jongeren (0-19 jaar)
- Gericht op kinderen (10-12 jaar)

❖ **Hulpverlening na kindermishandeling**

- Hulp bij het stoppen van kindermishandeling
 - Gericht op gezinnen
- Hulp om de gevolgen van kindermishandeling te verminderen
 - Gericht op ouders
 - Gericht op ouders en jeugdigen (0-23 jaar)
 - Gericht op jongeren (12-23 jaar)

In de programma's die we noemen onder de categorie 'preventie' is er aandacht voor het voorkomen van kindermishandeling. Binnen preventieve interventies wordt onderscheid gemaakt tussen universele, selectieve en geïndiceerde interventies. In deze brochure gaat het

vooral om geïndiceerde preventieve interventies, gericht op risicogroepen. Voor universele interventies, gericht op alle opvoeders of jeugdigen, zijn twee interventies opgenomen: Triple P en het Marietje Kessels Project. Preventieve interventies op selectief niveau zijn (nog) niet in de databank beschikbaar.

Daarnaast beschrijven we interventies die ingezet kunnen worden bij gezinnen waarin daadwerkelijk sprake is (geweest) van kindermishandeling. Deze zijn gericht op het stoppen van de mishandeling of op het verminderen van de gevolgen ervan.

Interventies gericht op jeugd met een lichte verstandelijke beperking

Sommige kinderen of jongeren hebben een lichte verstandelijke beperking (LVB). Veel internaliserende en externaliserende problemen komen bij hen gemiddeld vaker voor. Om de begeleiding of behandeling beter te laten aansluiten, is kennis nodig over wat een LVB is en hoe daar rekening mee kan worden gehouden in de begeleiding of behandeling. Informatie over wat een LVB is, vindt u in de *factsheet Jeugdigen met een lichte verstandelijke beperking* van de Vereniging Orthopedagogische Behandelcentra (VOBC). Daarnaast heeft het Nederlands Jeugdinstituut werkzame factoren op een rij gezet in de publicatie *Wat werkt bij jeugdigen met een lichte verstandelijke beperking?*

Preventie van kindermishandeling

Preventieve interventies gericht op het voorkomen van kindermishandeling die in de Databank Effectieve Jeugdinterventies zijn opgenomen, zijn voornamelijk gericht op ouders. Door opvoedingsondersteuning te geven in de vorm van voorlichting, advies en het trainen van opvoedingsvaardigheden, wordt gewerkt aan het voorkomen van kindermishandeling. Een preventieve aanpak kan ook gericht zijn op jeugdigen. Erkende interventies die (mede) gericht zijn op jeugdigen zijn: *Bemoeizorg in de Jeugdgezondheidszorg* en het *Marietje Kessels Project*. Bij deze interventies is er aandacht voor advies en ondersteuning aan jongeren en het vergroten van de weerbaarheid bij kinderen.

Gericht op ouders

VoorZorg is gericht op jonge (aanstaande) moeders (vanaf zo vroeg mogelijk in de zwangerschap tot het kind 2 jaar is), die behoren tot een hoog-risicogroep. Een van de doelen is kindermishandeling of verwaarlozing te voorkomen. Of een moeder in aanmerking komt voor dit programma wordt vastgesteld aan de hand van een aantal criteria. In VoorZorg wordt opvoedingsondersteuning gecombineerd met gezondheidsvoorlichting, vaardigheidsinstructie en persoonlijke begeleiding. Op die manier wordt er gewerkt aan de gezondheid en ontwikkeling van het kind, en aan het versterken van de eigen kracht en de opvoedvaardigheden van de moeders. VoorZorg bestaat uit zestig huisbezoeken van een á anderhalf uur.

Stevig Ouderschap is gericht op ouders met een pasgeboren kind (0-18 maanden) die risico hebben op opvoedingsproblematiek, waaronder kindermishandeling. De gezinnen worden geselecteerd aan de hand van een aantal risicofactoren. Er wordt advies en ondersteuning geboden aan de hand van een aantal onderwerpen (onder andere de ontwikkeling van het kind, beleving van het ouderschap en sociale steun). De begeleiding bestaat uit zes huisbezoeken en telefonisch consult door een jgz-verpleegkundige.

Triple P (Positief Pedagogisch Programma) is een programma voor opvoedingsondersteuning aan alle ouders van kinderen tot 16 jaar. Het bestaat uit vijf niveaus, waarbij niveau 2 en 3 zijn bedoeld voor gezinnen die nog geen echte problemen hebben. Niveau 2 bestaat uit twee voorlichtingsgesprekken van ongeveer tien minuten over de ontwikkeling en het gedrag van kinderen. Niveau 3 bestaat uit gericht advies en begeleiding aan ouders die specifieke zorgen hebben over het gedrag en/of de ontwikkeling van hun kind. Dit gebeurt individueel in vier sessies van dertig minuten.

Gericht op ouders en/of jongeren

Bemoeizorg in de jeugdgezondheidszorg is zowel gericht op ouders/verzorgers (van jeugdigen in de leeftijd van 0 tot 16 jaar) als op jongeren (van 16-19 jaar). Het gaat hierbij om jeugdigen bij wie er een gezondheidsrisico gesignaleerd is. De interventie heeft als doel om (h) erkenning te krijgen voor het probleem, zonder dat er gedwongen hulpverlening nodig is. Wanneer dit na drie contacten met de ouders / de jeugdige nog niet is bereikt, gaat de hulpverlener over op bemoeizorg. Hierbij probeert de hulpverlener alsnog (h)erkenning te krijgen voor het probleem, om vervolgens de ouders / de jeugdige te motiveren voor vrijwillige hulpverlening. Wanneer dit niet lukt wordt melding gedaan bij 'Veilig Thuis' (voorheen Advies- en Meldpunt Kindermishandeling), met een verzoek tot gedwongen hulpverlening. Het aantal contacten bij deze interventie is per gezin verschillend en afhankelijk van de situatie.

Gericht op kinderen

Het **Marietje Kessel Project** is gericht op kinderen (10-12 jaar) in groep 7 en 8 van het basisonderwijs. Door middel van groepsgesprekken, oefeningen, rollenspelen en opdrachten leren kinderen hun weerbaarheid te vergroten. Het programma wil zo voorkomen dat de kinderen slachtoffer worden van machtsmisbruik en/of zelf (seksueel) intimiderend of grensoverschrijdend gedrag gaan vertonen. Dit gebeurt in twaalf lessen van een uur.

Preventie van kindermishandeling

Interventie	Classificatie	Doelgroep
VoorZorg	1	(Aanstaande) moeders (vanaf zo vroeg mogelijk in de zwangerschap tot het kind 2 jaar is)
Stevig Ouderschap	1	Ouders (van kind 0-18 maanden)
Triple P niveau 2 en 3	1	Ouders (van jeugdige 0-16 jaar)
Bemoeizorg in de jeugdgezondheidszorg	1	Jeugdigen (0-19 jaar), ouders
Marietje Kessels Project	1	Kinderen (10-12 jaar)

1 = door de Erkenningscommissie Interventies erkend als 'goed onderbouwd'

2 = door de Erkenningscommissie Interventies erkend als 'effectief volgens eerste aanwijzingen'

3 = door de Erkenningscommissie Interventies erkend als 'effectief volgens goede aanwijzingen'

4 = door de Erkenningscommissie Interventies erkend als 'effectief volgens sterke aanwijzingen'

5 = erkend door de Erkenningscommissie Gedragsinterventies van Justitie, zie www.nji.nl/jeugdinterventies

Hulpverlening na kindermishandeling

Geen situatie van kindermishandeling is hetzelfde. Het is dan ook van belang om voor ieder gezin dat ermee te maken krijgt een passend aanbod van effectieve interventies samen te stellen. Daarbij moet er rekening gehouden worden met de problemen en de krachten van het gezin, en het aanbod moet op meerdere niveaus worden ingezet (ouders, kinderen, gezinnen, families, sociaal netwerk en instellingen waarmee de gezinnen te maken hebben). Dit wordt ook wel een multimodale aanpak genoemd en blijkt het meest effectief te zijn bij de aanpak van kindermishandeling. Het is daarnaast aan te bevelen om het hulpaanbod te laten uitvoeren door een professionele hulpverlener. Andere belangrijke elementen in de

behandeling zijn het maken van een veiligheidsplan en het aanbieden van psycho-educatie over de mishandeling, zowel aan kinderen als ouders. We hebben de interventies voor hulp na kindermishandeling onderverdeeld in 'Hulp bij het stoppen van kindermishandeling' en 'Hulp om de gevolgen van kindermishandeling te verminderen'.

Hulp bij het stoppen van kindermishandeling

Wanneer er daadwerkelijk kindermishandeling heeft plaatsgevonden, is het in de eerste plaats van belang

de mishandeling te stoppen en een veilige opvoedingsomgeving te creëren. De interventies binnen deze categorie zijn gezinsgericht en hebben als doel om uithuisplaatsing te voorkomen en een veilige opvoedingsomgeving te creëren. Aan dit doel wordt gewerkt door competenties van gezinsleden te vergroten en het sociale netwerk bij de hulpverlening te betrekken. Alle interventies zijn intensief van aard en vinden plaats in de thuisomgeving. Uit onderzoek blijkt dat interventies waarbij wordt ingezet op de sterke kanten en het netwerk van gezinnen een groter effect hebben op de veiligheid van kinderen, dan interventies waarin daar geen aandacht voor is.

Gericht op gezinnen

Voorwaardelijke Interventie in Gezinnen (VIG)

is gericht op multiprobleemgezinnen (met jeugdige van 0 tot 16 jaar) die slechte ervaringen hebben met eerdere hulpverlening. Het is een vorm van gedwongen hulpverlening. Een bijzonder aspect is dat het probleem zoals ervaren door de coach centraal staat. De hulp vindt plaats in de thuissituatie en is gericht op zeven verschillende leefgebieden (onder andere opvoeding, huisvesting en school/werk). Bij de start van VIG neemt de coach de regie in het gezin over, gaandeweg krijgt het gezin de regie weer terug. De interventie duurt maximaal zes maanden, waarbij de coach meerdere keren per week op bezoek komt en 7x24 uur beschikbaar is.

Intensieve Orthopedagogische Gezinsbehandeling (IOG)

(in gezinnen met jeugdige van 0 tot 18 jaar) is gericht op gezinnen met meervoudige en ernstige problemen en/of een lange hulpverleningsgeschiedenis, waarbij uithuisplaatsing dreigt. IOG vindt plaats in de thuisomgeving. Door aandacht voor de krachten van gezinsleden en het betrekken van het sociale netwerk wordt er gewerkt aan een beter gezinsklimaat en het aanboren van sociale steunbronnen. De behandeling duurt ongeveer vijf maanden, de hulpverlener komt twee keer per week op bezoek.

Families First is gericht op gezinnen (met jeugdige van 0 tot 18 jaar) in een crisissituatie waarbij uithuisplaatsing dreigt van een of meer kinderen. Door competenties van gezinsleden te versterken en het sociale netwerk te vergroten, wordt getracht uithuisplaatsing te voorkomen. Families First duurt vier tot zes weken, er vinden wekelijks vier à vijf huisbezoeken plaats. Daarnaast is de hulpverlener 7x24 uur bereikbaar voor het gezin.

Jeugdhulp thuis is bedoeld voor gezinnen (met jeugdige van 0 tot 18 jaar) met ernstige en complexe problemen, waarbij uithuisplaatsing dreigt van een of meer kinderen (of al heeft plaatsgevonden). Bij Jeugdhulp thuis wordt gewerkt aan een veilige opvoedingssituatie, door de krachten en de mogelijkheden van gezinsleden te vergroten en het sociale netwerk van het gezin bij de hulpverlening te betrekken. De interventie vindt plaats in de thuisomgeving en duurt gemiddeld zes tot 24 maanden.

Hulp voor het stoppen van kindermishandeling

Interventie	Classificatie	Doelgroep
Voorwaardelijke Interventie in Gezinnen (VIG)	1	Gezinnen (met jeugdige 0-16 jaar)
Intensieve Orthopedagogische Gezinsbehandeling	1	Gezinnen (met jeugdige 0-18 jaar)
Families First	2	Gezinnen (met jeugdige 0-18 jaar)
Jeugdhulp thuis	1	Gezinnen (met jeugdige 0-18 jaar)

1 = door de Erkenningscommissie Interventies erkend als 'goed onderbouwd'

2 = door de Erkenningscommissie Interventies erkend als 'effectief volgens eerste aanwijzingen'

3 = door de Erkenningscommissie Interventies erkend als 'effectief volgens goede aanwijzingen'

4 = door de Erkenningscommissie Interventies erkend als 'effectief volgens sterke aanwijzingen'

5 = erkend door de Erkenningscommissie Gedragsinterventies van Justitie, zie www.nji.nl/jeugdinterventies

Hulp om de gevolgen van kindermishandeling te verminderen

Voor gezinnen die te maken hebben gehad met kindermishandeling, is een aantal interventies beschikbaar met aandacht voor het verminderen van de gevolgen van de mishandeling. Deze interventies zijn zowel op ouders als op jeugdigen gericht en hebben uiteenlopende doelen: van de bescherming van de jeugdige tot het verminderen van problemen die het gevolg kunnen zijn van mishandeling. Aan deze doelen wordt over het algemeen gewerkt door vaardigheden aan te leren en door psycho-educatie en advies. Bij een aantal interventies vindt behandeling van ouders en jeugdigen parallel aan elkaar plaats. Deze interventies hebben mogelijk een groter effect doordat er aandacht is voor meerdere leefsysteem.

Gericht op ouders

NIKA is een kortdurende interventie gericht op ouders waarvan de kinderen (9 maanden - 6 jaar) een groot risico hebben op gedesorganiseerde hechting of signalen laten zien van een verstoorde hechting. In de gezinnen is sprake (geweest) van mishandeling of meervoudige risico's in de opvoedingsomgeving. Met behulp van video-feedback en psycho-educatie leren ouders om sensitief gedrag te vertonen en leren zij storend gedrag af. Op die manier wordt in gemiddeld vijf sessies indirect gewerkt aan het voorkomen of verminderen van psychische en gedragsproblemen bij het kind.

Parent-Child Interaction Therapy (PCIT) heeft als doel gedragsproblemen bij kinderen (2-7 jaar) te verminderen. Ouders leren door coaching opvoedingsvaardigheden aan terwijl ze in een spelkamer met hun kind spelen. Tijdens het spelen geeft de therapeut aanwijzingen via een oortelefoontje. De interventie duurt tussen de negen en twintig weken en bestaat uit ongeveer twaalf bijeenkomsten.

Gericht op ouders en jeugdigen

Als het misgaat.... bel ik jou is gericht op jeugdigen (0-18 jaar) die getuige of slachtoffer zijn (geweest) van huiselijk geweld en op hun ouders die als slachtoffer of dader betrokken zijn (geweest). De hulpverlening bestaat uit drie onderdelen: psycho-educatie, het maken van een veiligheidsplan en netwerkontwikkeling. Ouders krijgen informatie over de mogelijk schade die het kind heeft opgelopen en er wordt een overzicht gemaakt van mensen waarop een kind kan terugvallen wanneer hij of zij opnieuw te maken krijgt met huiselijk geweld. Daarnaast is aandacht voor netwerkontwikkeling.

Eye Movement Desensitization & Reprocessing (EMDR) is een kortdurende behandelmethode, bedoeld voor het verwerken van traumatische ervaringen, waardoor klachten verminderen. De methode kan zowel bij jeugdigen (1-23 jaar) als bij ouders worden uitgevoerd. Bij *EMDR* wordt de negatieve herinnering opgeroepen, waarbij de cliënt tegelijkertijd wordt afgeleid door vingerbewegingen te volgen, of door te luisteren naar geluidstonen of de trommelende vingers van de therapeut. Het aantal sessies is afhankelijk van de omvang en de aard van het trauma.

De cursus Storm en spetters is bedoeld voor kinderen (4-7 jaar) (en hun ouders) die te maken hebben gehad met huiselijk geweld. Doel van de cursus is post-traumatische stresssymptomen en probleemgedrag bij het kind te verminderen en/of te voorkomen. Tijdens de bijeenkomsten (die gedeeltelijk gezamenlijk en gedeeltelijk apart plaatsvinden) wordt er gewerkt aan de responsiviteit en de sensitiviteit van ouders, en kinderen leren om over hun emoties te praten. De cursus bestaat uit zeven groepsbijeenkomsten.

De **Horizonmethodiek** is een groepstherapie gericht op seksueel misbruikte kinderen (4-12 jaar). Door aandacht te hebben voor de cognitie, emoties en gedrag wordt gewerkt aan herstel van het vertrouwen en het sociale functioneren van de kinderen. Zo worden symptomen van posttraumatische stress mogelijk voorkomen of verminderd. Voor niet-misbruikende ouder(s) is een aanbod beschikbaar dat parallel loopt aan de behandeling voor het kind. De interventie bestaat uit vijftien wekelijkse sessies.

Gericht op jongeren

Zorgprogramma **Asja** wordt aangeboden binnen een opvang- en behandelsetting, en is gericht op jonge vrouwen (12-23) die door loverboy-praktijken in aanraking zijn gekomen met prostitutie of hier een vergroot risico op hebben. Veel van deze vrouwen hebben een achtergrond van mishandeling en/of gescheiden ouders. In het programma ligt de nadruk op het bevorderen van veiligheid, normale ontwikkeling en het behandelen van de problemen die de jonge vrouwen hebben. De hulp duurt ongeveer zes tot twaalf maanden.

Hulp om de gevolgen van kindermishandeling te verminderen

Interventie	Classificatie	Doelgroep
NIKA	1	Ouders (van kind 9 maanden - 6 jaar)
Parent-Child Interaction Therapy (PCIT)	2	Ouders (van kind 2-7 jaar)
Als het misgaat... bel ik jou	1	Jeugdigen (0-18 jaar), ouders
Eye movement Desensitization & Reprocessing (EMDR)	1	Jeugdigen (1-23 jaar), ouders
Storm en spetters	1	Kinderen (4-7 jaar), ouders
Horizonmethodiek	1	Kinderen (4-12 jaar), ouders
Asja	1	Jongeren (12-23 jaar)

1 = door de Erkenningscommissie Interventies erkend als 'goed onderbouwd'

2 = door de Erkenningscommissie Interventies erkend als 'effectief volgens eerste aanwijzingen'

3 = door de Erkenningscommissie Interventies erkend als 'effectief volgens goede aanwijzingen'

4 = door de Erkenningscommissie Interventies erkend als 'effectief volgens sterke aanwijzingen'

5 = erkend door de Erkenningscommissie Gedragsinterventies van Justitie, zie www.nji.nl/jeugdinterventies

Ondersteuning nodig bij het inrichten van een preventie- en zorgarrangement?

In het nieuwe jeugdstelsel zijn gemeenten zelf verantwoordelijk voor een samenhangend en dekkend (zorg) aanbod. Een preventie- en zorgarrangement voor kinderen, jongeren en ouders is een lokaal of regionaal beschikbaar samenhangend pakket van algemene, preventieve en curatieve vormen van ondersteuning, zorg en hulp, waarvoor geldt dat het:

- ❖ het basisaanbod versterkt;
- ❖ goede ketensamenwerking bouwt rond kinderen, jongeren, gezinnen en basisvoorzieningen als scholen en opvang;
- ❖ een vroegtijdige aanpak realiseert van veelvoorkomende risico's en problemen rond opvoeding, ontwikkeling of opgroeien van de kinderen en jongeren;
- ❖ ernstige problemen bij kinderen, jongeren en ouders effectief aanpakt.

Het Nederlands Jeugdinstituut ondersteunt gemeenten en organisaties in de zorg voor jeugd bij het uitvoeren van vraag- en aanbodanalyses en het inrichten en organiseren van preventie- en zorgarrangementen. Kijk voor meer informatie op onze website en neem gerust contact op met een van onze medewerkers: www.nji.nl/gemeenten.

De in deze brochure opgenomen interventies zijn bedoeld als voorbeeld van een dekkend zorgaanbod van licht naar zwaar. De meeste interventies die we in deze brochure noemen zijn erkend door de Erkenningcommissie Interventies of de Erkenningcommissie Gedragsinterventies Justitie en op het moment van schrijven opgenomen in de Databank Effectieve Jeugdinterventies. Deze databank wordt beheerd door het Nederlands Jeugdinstituut. De databank bevat meer erkende interventies op dit terrein. Kijk voor een actueel en compleet overzicht in de databank: www.nji.nl/jeugdinterventies.

Behalve op informatie uit de databank baseerden we ons op informatie uit de volgende publicatie: Lenneke Alink e.a., *Kindermishandeling in Nederland anno 2010. Tweede Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van kinderen en jeugdigen*. Leiden: Casimir Publishers, 2011

Meer informatie over wat werkt bij kindermishandeling is te vinden in het [dossier 'Kindermishandeling'](#) op de website van het Nederlands Jeugdinstituut.

Om gemeenten te ondersteunen bij het inrichten van een preventie- en zorgarrangement ontwikkelde het Nederlands Jeugdinstituut een reeks handreikingen die u kunt raadplegen.

In die reeks verschenen tot nu toe de volgende brochures:

- ❖ Van dwars gedrag tot gedragsstoornis
- ❖ Van enkelvoudig opvoedingsprobleem tot multiprobleemsituaties
- ❖ Van 'geen zin hebben in school' tot 'schooluitval'
- ❖ Van gekibbel tot (v)echtscheiding
- ❖ Van onrustig gedrag tot ADHD
- ❖ Van 'pedagogische tik' tot kindermishandeling
- ❖ Van plagen tot pesten
- ❖ Van sociaal onhandig tot autisme
- ❖ Van vaak gespannen tot angststoornis

Het Nederlands Jeugdinstituut ondersteunt gemeenten en organisaties in de zorg voor jeugd bij het uitvoeren van vraag- en aanbodanalyses en het inrichten en organiseren van preventie- en zorgarrangementen. Kijk voor meer informatie op onze website en neem gerust contact op met een van onze medewerkers: www.nji.nl/gemeenten.

© 2015 Nederlands Jeugdinstituut

Auteurs Jolyne Laffra en Klaas Kooijman

Fotografie Martine Hoving, Patrick Sheándell O'Carroll (PhotoAlto)

Vormgeving Punt Grafisch Ontwerp

Nederlands Jeugdinstituut

Postbus 19221

3501 DE Utrecht

T (030) 230 63 44

E info@nji.nl

www.nji.nl